

**Pravda je přístupná
všem, ještě nikdo
ji neuchvátil jen
pro sebe.**

(Seneca)

PAMĚŤ NÁRODA

(Část čtvrtá)

O novodobé dějiny má zájem nejen stále více badatelů, ale také lidí, kteří zde hledají doklady o svém vlastním životě nebo o životě svých nejbližších. Více než čtyřicet dva kilometrů rozsáhlých archivních souborů unitárních ústředních úřadů státní správy z let 1945–1968 a českých a federálních ústředních úřadů z let 1969–1992, včetně jejich zařízení s celostátní nebo republikovou působností, spravuje čtvrté oddělení Národního archivu v Praze na Chodovci. Mezi vzácné archivní fondy, o které pracovníci tohoto oddělení pečují, patří například dokumenty Úřadu předsednictva vlády, Úřadu vlády ČSR, Úřadu předsednictva vlády ČSSR/ČSFR a fondů justice. Kmenovými archivními soubory v současné době nejvyužívanějšího oddělení Národního archivu jsou také fondy ministerstva vnitra, ministerstva financí, ministerstva zemědělství, dále pak ministerstva zdravotnictví, školství a kultury, resortů průmyslu, sociální péče, dopravy a spojů, zahraničního obchodu, vědecko-technického rozvoje, plánování, státní kontroly, statistiky, památkové péče a životního prostředí. Archivní pomůckou, tedy inventářem, je opatřena pouze část zmíněných archivních fondů. V nezpracovaných částech rozsáhlé dokumentace pak pracovníci Národního archivu vycházejí badatelům vstříc odbornými konzultacemi.

Tempo mezi regály s archiváliemi přešlo od rytmu valčíku ke svižnému kvapíku. Do roku 1989 pracovníci oddělení povětšinou materiály „pouze“ přejímali a zpracovávali pro pozdější využití. Prostory Břevnovského kláštera, kde do otevření nové, moderní budovy v Praze na Chodovci tato část našeho centrálního archivu sídlila, byly natolik stísněné, že se do nich nepodařilo vměstnat badatelný. Archiváři proto převáželi vyžádané dokumenty do studoven sídlících v pražské Karmelitské ulici.

„Tam od nás neodcházelo mnoho materiálů. Do roku 1989 nebyl o současné dějiny takový zájem jako je dnes. Mnohé fondy nebyly zpracované a nebylo ani možné zpřístupnit je veřejnosti,“ vzpomíná PhDr. Alena Nosková, vedoucí čtvrtého oddělení Národního archivu. Její kolegyně PhDr. Milena Marešová, která má v péči oblast zdravotnictví, sociální péče, školství a kultury i PhDr. Alena Šimánková, starající se o fondy z oblasti soudní správy, souhlasně přikývají.

V roce 1989 začaly do Národního archivu přicházet fondy, ke kterým před tím neměl přístup každý, koho by zajímalo se do nich zhloubat. Jak tyto nové přejímky vypadaly v praxi?

PhDr. Alena Nosková:

V roce 1989 začala být rázem sběrná oblast velice pestrá. Ze začátku jsme museli doslova bojovat o každý fond. Bylo nutné zastavit horečné skartace, které na mnoha institucích probíhaly, snažili jsme se zachránovat, co se dalo. Bylo opravdu složité nechat cenné dokumenty zmizet v nenávratnu.

PhDr. Alena Šimánková:

Tenkrát bojovali opravdu všichni naši archiváři. Běhali jsme po resortech a mnohé se podařilo zachránit. Jako příklad – vedle mnoha dalších – mohu uvést dokumenty Československé vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců, které byly odděleně uloženy na bývalé generální prokuratuře. Na mnoha místech nám tvrdili, že mají jen kusy papíru, které už nikdo nebude nikdy potřebovat a bylo by lépe je vyhodit. Každý archivář je ale za zachování dobových dokumentů svým způsobem odpovědný a ví, jak jsou pro budoucí generace cenné. Archiválie vždy charakterizují určité historické období a měly by být proto zachovány.

O které fondy jste usilovali, řekněme složitou cestou?

PhDr. Alena Nosková:

V roce 1991 jsme začali přebírat fond ÚV KSČ. Nejprve se zdálo, že se nám tento unikátní archiv nepodaří u nás uložit, složitá jednání o jeho převzetí trvala zhruba rok. V době, o které hovoříme, jsme měli i další problém – neměli jsme k dispozici prostory, kam nově získané fondy uložit. I to se však podařilo vyřešit. Po několikaletém provizoriu, kdy jsme opustili Břevnovský klášter a ocitli se tak říkajíc bez střechy nad hlavou, jsme všechny vzácné fondy mohli uložit až v roce 1995 v této nové budově s vlastními depozitáři. V roce 2000 byl zahájen provoz i v moderní badatelně, která byla mezi tím dostavěna.

Brzy ale přišla, pokud vím, vlna restitucí?

PhDr. Alena Nosková:

Ano, když vešly v platnost majetkové restituce, začaly se řešit nároky na vyrovnání za

totalní nasazení během druhé světové války, dále pak odškodnění politických vězňů z padesátých let i určité narovnání související s problémem rasových zákonů, hledaly u nás stovky takto poškozených lidí příslušnou dokumentaci. V té době jsme si všichni uvědomovali, že dokumenty neslouží jen k bádání historiků, ale že jsou velice důležité také pro současný okamžik. Jako archiváři jsme na to z minulých let tak úplně připraveni nebyli, protože Národní archiv sloužil po mnoho let povětšinou jen k badatelským účelům. Většinu své práce jsme nově věnovali konkrétním občanům, pro které bylo důležité dokázat, že například ten který obchod, podnik, dům a podobně, býval právě jejich. Lidé, kteří měli na odškodnění za své útrapy nárok, museli věrohodně doložit, že tomu tak skutečně je. Plně jsme si uvědomovali, jak moc můžeme pomoci a ze všech sil jsme se snažili vyhovět všem žadatelům, kteří se na nás obraceli, přestože právě probíhalo stěhování, přejímaly se nové fondy... Z každého objeveného „papírku“, který se k danému problému vztahoval, jsme měli upřímnou radost.

Dá se říci, že v tomto směru je již v Národním archivu klidnější?

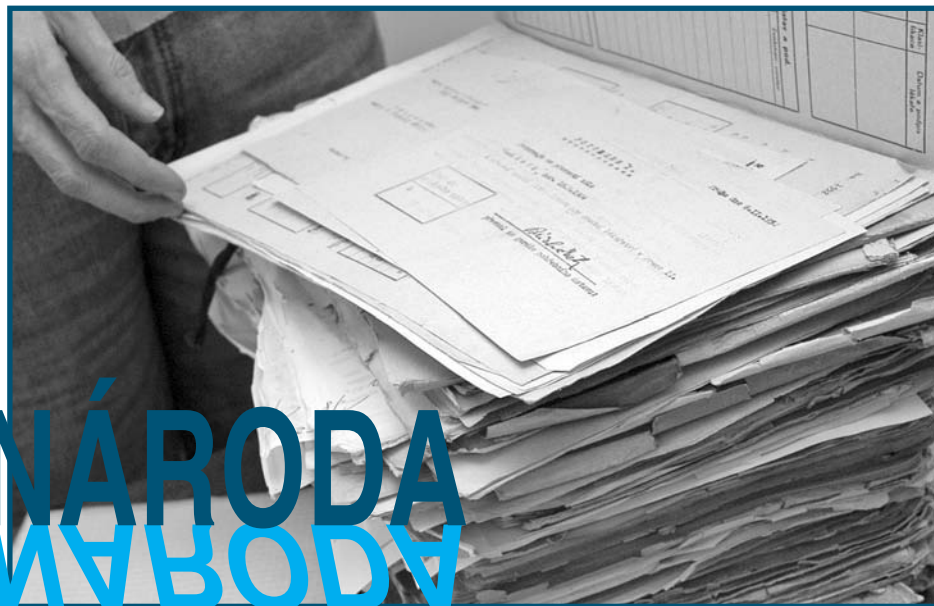
PhDr. Alena Šimánková:

I když žádostí v zásadě ubylo, ty, které řešíme nyní, jsou většinou o poznání složitější. Stále pracujeme s velkou agendou pro Úřad dokumentace a vyšetřování a vlastně i pro všechny další instituce, které se zabývají politickými procesy, nebo jiným násilím. Dokumenty tohoto typu hledáme v našich fondech pro žadatele, kteří se na nás obracejí, stále.

Vyskytly se mezi převzatými dokumenty i takové, které překvapily i vás, zkušené archiváře?

PhDr. Alena Šimánková:

Některé, dá se říci nečekané unikáty, jsme skutečně objevili. V rámci fondu ministerstva spravedlnosti se například nejednalo pouze o písemnou dokumentaci, podařilo se nám zajistit i vzácné audiovizuální dokumenty. Touto cestou se k nám dostaly tři originální magnetofonové pásky, na kterých je zaznamenán proces s Miladou Horákovou. Všichni se domnívali, že tyto dokumenty – kromě dochovaného záznamu v archivu Českého rozhlasu – již neexistují. Tepr-

„Tenkrát jsme se snažili zachraňovat dokumenty všichni,“ vzpomínají na hektické období po roce 1989 PhDr. Milena Marešová (vlevo) a PhDr. Alena Šimánková

ve nedávno expertizy prokázaly, že zmíněná nahrávka je pouze verze určená k odvysílání. Skutečné originály, i když se jedná s největší pravděpodobností o pouhý zlolek celé zvukové dokumentace, byly objeveny zcela oddělené od ostatních materiálů v jedné skříni na ministerstvu spravedlnosti. Náhoda někdy pomůže zázrakem zach-

vat velmi cenné a lidsky silné autentické dokumenty.

Archivář se jistě setkává s tím, že uspořádat některé fondy není vůbec jednoduché?

PhDr. Alena Nosková:

Naši práci brzdí řada momentů,

PhDr. Alena Nosková, vedoucí „Oddělení státní správy z let 1945 – 1992“

které nemůžeme ovlivnit. Pro archiváře je jistě mnohem jednodušší zpracování materiálů z období první republiky než z historie novějšího data. Tenkrát vzorně fungovala spisová služba. Dokumenty byly předpisově řazeny pod určitými spisovými značkami, měly zachovánu jistou kulturu úředního projevu... Převádět takto převzatý fond do inventární pomůcky je práce mnohem radostnější, než je tomu při práci s dokumenty, které postrádají svůj vnitřní řád. Zhruba od padesátých let minulého století v praxi takřka nefunguje aplikace příslušných spisových norem.

PhDr. Milena Marešová:

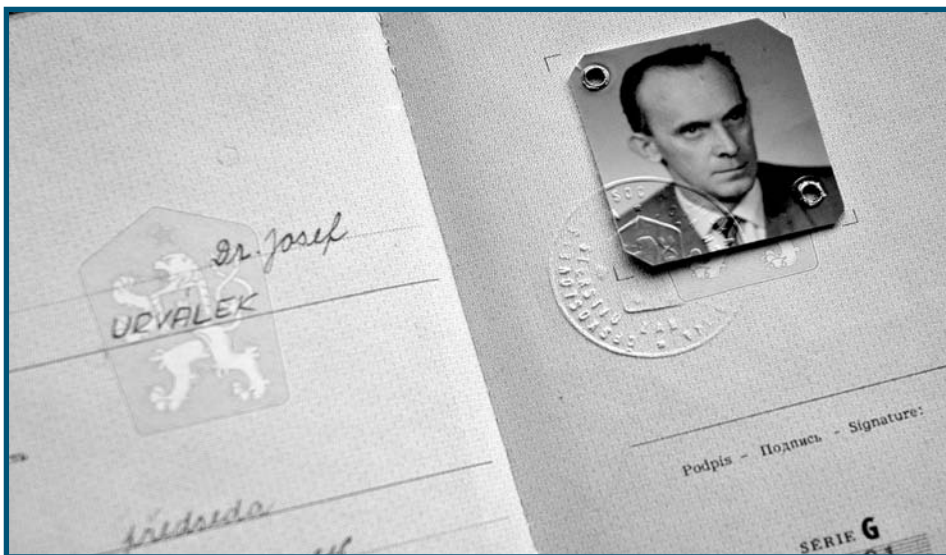
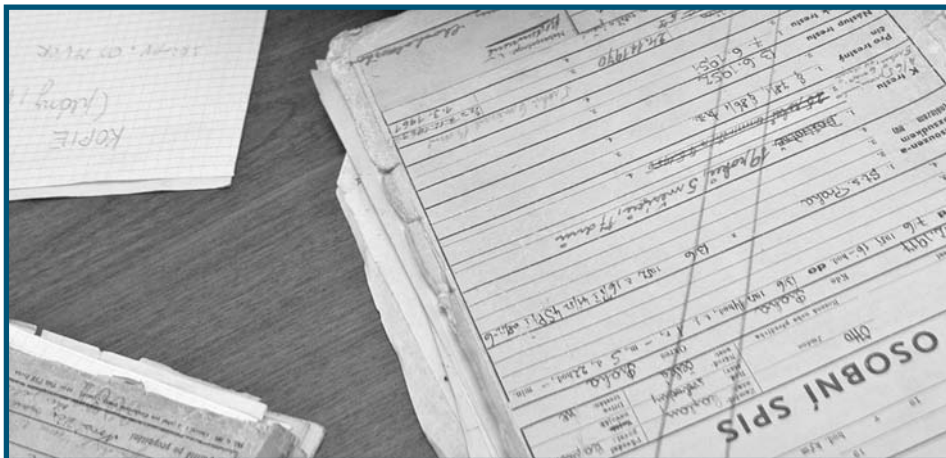
Nyní se například snažíme uspořádat fond ministerstva zdravotnictví. Ten vzniká v převážné míře, jak my říkáme, z „rozsypu“. Obsahem každého balíku jsou jednotlivé neutříděné dokumenty, ve kterých je i pro zkušeného archiváře těžké se vyznat. Jednotlivý spis ztrácí svou cenu bez souvislostí, ke kterým se vztahuje...

Pro budoucí generace je ale nutné, aby fondy byly uloženy tak, aby se v nich badatelé i po mnoha letech mohli orientovat a najít v nich informace, které pomohou dokreslit obrázek o dané době. Třídění dokumentů je pro archiváře tvůrčí práce, na kterou však není tolik času, kolik bychom si přáli.

PhDr. Alena Šimánková:

Náš pracovní plán se plně podřizuje tomu, co od nás badatelé momentálně žádají. Za každým dokumentem, který se váže ke konkrétním osobám, je nutné vidět kus života. Archiváře, to nejsou pouze listy papíru. Při jejich studiu k vám promlouvají lidské osudy mnohdy takovou silou, že je těžké nechat je cestou domů zamčené za dveřmi své kanceláře.

Radvana NOVÁKOVÁ
Foto Jirí NOVÁK

Cestovní pas dr. Josefa Urválka, který vedl procesy s politickými vězni odsouzenými v padesátých letech minulého století i k trestům nejtěžším